

УДК 94(477.83-25=411.16),,19”:930-051 Я.Шалль

Ідентичність львівського єврея першої половини ХХ століття на прикладі історика Якуба Шалля (1889–1942)

Стефан ГОНСЬОРОВСЬКИЙ

*Ягеллонський університет, Історичний факультет,
Інститут юдаїстики, Заклад єврейської культури,
ul. Józefa 19, Kraków 31-056, Польща
st.gasiorowski@uj.edu.pl*

У статті представлено питання єврейської ідентичності у Львові першої половини ХХ ст. на прикладі життя і творчості львівського історика й педагога Якуба Шалля. Він походив з родини землевласника-єврея, вивчав право у Львові та історію у Чернівцях, докторат здобув у Відні. Під час Першої світової війни воював в австро-угорській армії. Після війни працював учителем у єврейській гімназії і був членом Товариства любителів минулого Львова. Опублікував декілька відомих книжок, зокрема *Historia Żydów w Polsce, na Litwie i Rusi* („Історія євреїв у Польщі, Литві й на Русі”), *Przewodnik po zabytkach żydowskich Lwowa* („Путівник по єврейських пам’ятках Львова”) і *Dawna Żółkiew i jej Żydzi* („Давня Жовква та її євреї”). Загинув під час німецької окупації.

Ключові слова: Львів першої половини ХХ ст., Якуб Шалль (*Jakub Schall*), історія євреїв, єврейська ідентичність.

Злам ХІХ–ХХ ст. в історії Галичини був часом інтенсивної національно-політичної поляризації, в якій істотну роль відігравали також євреї. У результаті Першої світової війни деякі народи реалізували на цих теренах свої плани на самовизначення. Втім, омріяна багатьма поколіннями незалежна Польща за свою недовгу двадцятилітню історію зіткнулася з важливою проблемою ідентичності її окремих громадян. Своєрідним національно-культурним тиглем залишалися південно-східні землі Польської держави, найважливішим центром яких був Львів. У цій статті не місце з’ясовувати непрості відносини, які склалися між окремими етнічними спільнотами Галичини. Автор також не має наміру заглиблюватися в широкий спектр різноманітних національно-політичних позицій, що існували серед самих євреїв, а лише прагне вказати на один з можливих шляхів, яким прямували деякі з їх представників, а саме асиміляцію в межах Польської держави. Про те, що це не був найпростіший чи найлегший з можливих варіантів, може свідчити щоденник багаторічного віцепрезидента Львова Віктора (Вігдера) Хаеса (1875–1941), який в австрійський

період був в'язнем за польську ідею. Уже в першому абзаці свого твору він згадує про „трагічний листопад 1918 р.”, коли в місті дійшло до єврейського погрому, вчиненого поляками¹.

Проте не зупинятимемося на особі В. Хаеса, про якого вже чимало написано, а зосередимо увагу на постаті менш відомого єврейського історика Якуба Шалля, який, на жаль, не залишив щоденника. „Автобіографію” дослідника можна відтворити на підставі офіційних документів та численних його публікацій. Батьком Якуба був Бернард (Берл), землевласник, а згодом львівський купець. У 1888 р. він одружився у Будзанові (тепер с. Буданів Терехівлянського р-ну Тернопільської обл.) з Тонею (Темою), донькою Рубіна та Песі Хауслінгерів, землевласників з Романівки, розташованої неподалік від Терехівлі. Через рік, 13 квітня 1889 р., саме в цьому селі з'явився на світ їхній син Якуб². Отож, майбутній історик народився в родині єврея-землевласника, що було радше винятком у середовищі релігійних євреїв.

В одинадцятирічному віці Я. Шалль розпочав навчання у польській Гімназії ім. Франца Йозефа I у Львові, яка тоді знаходилася на вул. Стефана Баторія 5. Через три роки він перейшов у Вищу реальну школу, що існувала в цьому ж місті на вул. Кам'яній, а в наступному, 1904 р., в її філію – II Царсько-королівську Вищу реальну школу на вул. Шептицьких. Релігію в ній викладав д-р Маєр Балабан (1877–1942), згодом найвідоміший для свого часу польський історик єврейського походження, який займався історією та культурою євреїв. Під час навчання Я. Шалль був членом Літературного гуртка, що діяв під керівництвом д-ра Казімежа Ярецького (професора згаданої школи) при так званій Шкільній читальні. Його середня освіта завершилася іспитом зрілості, який він склав 1 червня 1908 р.³

Приблизно через два роки, восени 1910 р., Я. Шалль розпочав навчання на правничому факультеті Львівського університету. Уже в наступному році

¹ *Chajes W. Semper fidelis. Pamiętnik Polaka wyznania mojżeszowego z lat 1926–1939 / Wstępem i przypisami opatrzył P. Pierzchała, przedm. T. Krzyżewski. Kraków, 1997. S. 35.*

² *Archiwum Główne Akt Dawnych, Księga metrykalna urodzeń gminy wyznania mojżeszowego Budzanów, sygn. 1762, poz. 41, k. 11; Almanach żydowski / Wyd. przez H. Stachla. Lwów–Warszawa–Poznań, 1937. Szp. 332.*

³ *Archiv der Universität Wien (далі – AUW), sygn. PH RA 4275, pudło 65, b. p.; Trzydzieste sprawozdanie Dyrekcji C. K. Wyższej Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1903. Lwów, 1903. S. 71; Pierwsze Sprawozdanie C. K. II Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1904. Lwów, 1904. S. 61; Piąte Sprawozdanie C. K. II Szkoły Realnej we Lwowie za rok szkolny 1908. Lwów, 1908. S. 51; Imienne listy / Oprac. J. Białynia Chołodecki // Księga pamiątkowa półwiekowego jubileuszu Gimnazjum im. Franciszka Józefa I. we Lwowie 1858–1908 / Zestawił J. Białynia Chołodecki. Lwów, 1909. S. 339; *Feuerstein H. Fragmenty z dziejów współżycia młodzieży we Lwowie // Żydzi bojownicy o niepodległość Polski. Ilustrowana monografia w opracowaniu zbiorowym / Pod red. N. Gettera, J. Schalla, Z. Schipperera. Lwów, 1939. S. 157–158.**

він налагодив співпрацю з часописом „Gazeta Polska”, який виходив у Чернівцях. Контакти зі столицею Буковини стали настільки інтенсивними, що в 1912 р. Я. Шалль залишив Львів і розпочав історичні студії на філософському факультеті Університету Франца Йозефа у Чернівцях (*Die K. K. Franz Josephs-Universität in Czernowitz*)⁴. Слід зазначити, що в цьому німецькомовному навчальному закладі студіювало багато євреїв. З 1 128 студентів, котрі в літньому семестрі 1911/1912 н. р. записалися на студії, аж 441 в особистій анкеті, у рубриці віровизнання, вписав юдаїзм, і це була найчисельніша релігійна група. Менш чисельними були студенти православного (376 осіб) і католицького (168) віросповідань⁵. У двох наступних навчальних роках, коли Я. Шалль навчався у Чернівцях, аналогічні дані виглядають наступним чином: у 1912/1913 н. р. (літній семестр) з 1 162 студентів юдеями були 443⁶, а в 1913/1914 н. р. (літній семестр) з 1 129 студентів – 413⁷.

У період навчання в Чернівцях Я. Шалль співпрацював з багатьма польськомовними і німецькомовними періодичними виданнями, в яких (переважно під псевдонімом Болеслав Еховіч) публікував науково-популярні та літературні статті. Зокрема, він працював у редакціях газет „Czernowitzer Tagblatt” і „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, в яких вів рубрику „Галицька хроніка”. Своєю чергою, у чернівецькому часописі „Gazeta Polska” опублікував низку статей, що мали на меті популяризувати історію Молдавії, серед яких: *Domna Rozanda. Szkic historyczny na tle dziejów Mołdawji* („Домна Розанда. Історичний нарис на тлі історії Молдавії”), де описав трагічну долю доньки молдавського господаря Василя Лупула, котру в 1652 р. гетьман Богдан Хмельницький хотів видати за свого сина Тиміша і тим самим забезпечити йому в майбутньому молдавський престол, а також *Mohylowie Lupulowie i ich stosunek do Polski* („Могили Лупули та їх відношення до Польщі”) і *Handel Polski z Mołdawią od XIV do XVI w.* („Торгівля Польщі з Молдавією у XIV–XVI ст.”). У краківському тижневику „Ojczyzna” була опублікована його стаття про події 1863 р. в Молдавії, а у львівському часописі „Dziennik Polski” він друкував поточні новини з Буковини⁸.

⁴ *Winger S. Grosse Jüdische National-Biographie. Cernăuți, [1936/1937]. Bd. 7. S. 428; Schall Jakob // Almanach żydowski. 1937. Szp. 332.*

⁵ *Die feierliche Inauguration des Rektors der K. K. Franz Josephs-Universität in Czernowitz für das Studienjahr 1911/1912. Am 2. Dezember 1911. Czernowitz, 1912. S. 11.*

⁶ *Die feierliche Inauguration des Rektors der K. K. Franz Josephs-Universität in Czernowitz für das Studienjahr 1912/1913. Am 2. Dezember 1912. Czernowitz, 1912. S. 10.*

⁷ *Die feierliche Inauguration des Rektors der K. K. Franz Josephs-Universität in Czernowitz für das Studienjahr 1913/1914. Am 2. Dezember 1913. Czernowitz, 1913. S. 10–11.*

⁸ *Schall Jakob // Almanach żydowski. Szp. 332; Winger S. Grosse Jüdische... S. 428; Echowicz B. Rok 1863 na Mołdawie. Fragment do dziejów ruchu powstańczego //*

Після початку Першої світової війни, дбаючи, вочевидь, про власну безпеку у зв'язку з російським наступом у Галичині, Я. Шалль у вересні 1914 р. виїхав до Відня. Уже тієї ж осені він розпочав географічно-історичні студії на філософському факультеті Віденського університету. Особові справи студентів, що збереглися в архіві цього навчального закладу, дають змогу подати докладніші відомості про Я. Шалля. Вони засвідчують, що його рідною мовою була польська, а за віровизнанням він був юдеєм. Упродовж перших двох років навчання Я. Шалль слухав лекції із загальної географії, історії Стародавнього Риму, історії Європи, політичної історії Австрії та історії філософії, а також відвідував географічні та історичні семінари, а вже на третьому курсі переважали спеціальні предмети з географії⁹.

У середині 1916 р. Я. Шалль подав до захисту у Віденському університеті докторську дисертацію на тему *Russlands Verkehrsstrassen und Verkehrsmittel im XVI und XVII Jahrhundert* („Російські публічні дороги та засоби комунікації у XVI–XVII ст.”), яка, однак, 11 жовтня того ж року була відхилена екзаменаційною комісією у складі проф. д-ра Оберкуммера і проф. д-ра Брюкнера¹⁰. У той час відбувалися важливі події на фронтах Першої світової війни. Внаслідок Брусиловського прориву (червень–вересень 1916 р.) повторно була окупована Буковина і частково Галичина. Щоб домогтися підтримки польського суспільства в боротьбі з Росією, керівники Пруссії та Австро-Угорщини оголосили про намір створити „самостійне” Королівство Польське (так званий „Акт 5 листопада”). Вочевидь, обидві події переконали Я. Шалля взяти участь у військових діях. У 1916–1918 рр. він з перервами воював на російському фронті в ранзі підпоручника австрійської армії¹¹.

Водночас Я. Шалль доопрацював дисертацію і знову подав її до захисту у Віденському університеті з тією ж назвою. На цей раз університетська комісія в попередньому складі затвердила її 17 липня 1917 р. Після повернення з фронту Я. Шалль склав обов'язкові іспити (19 червня і 10 липня 1918 р.), а 18 липня того ж року отримав науковий ступінь доктора філософії. Упродовж двох наступних років Я. Шалль залишався у столиці Австрії, де як вільний слухач відвідував лекції з географії та історії в університеті¹². Наукові пошуки він поєднував з роботою в редакції щоденної польськомовної газети „Wiedeński Kuryer Polski. Pismo poświęcone sprawom Legionów polskich i wychodźstwa polskiego”. Ця газета була заснована у вересні 1914 р.¹³ головним чином діячами зі

Ojczyzna. 1913. R. 11. Nr 8. S. 139–141. Поп.: *Kozłowski E.* Bibliografia powstania styczniowego. Warszawa, 1964.

⁹ AUW, sygn. PH RA 4275, pudło 65, b. p.; sygn. PH RA 4414, pudło 67, b. p.

¹⁰ AUW, sygn. PH RA 4275, pudło 65, b. p.

¹¹ Schall Jakub // Almanach Żydowski. 1937. Szp. 333.

¹² AUW, sygn. PH RA 4275, pudło 65, b. p.; sygn. PH RA 4414, pudło 67, b. p.

¹³ Перший номер часопису вийшов друком 29 вересня 1914 р.; див.: *Kucharski W. S.* Polacy i Polonia w rdzennej Austrii w XIX i XX wieku. Lublin–Wiedeń, 1994. S. 150.

середовища Комітету допомоги біженцям з Галичини і Буковини: проф. д-ром Леоном Білінським, д-ром Юліушем Твардовським і д-ром Антонієм Хмурським, який у 1916–1919 рр. був її власником і головним редактором. Вона пропагувала ідею польських Легіонів, інформувала про становище поляків, які проживали в різних регіонах Австро-Угорщини, та про їхню діяльність на користь польської культури, освіти і збереження пам'яті про участь поляків у війні. Редакція часопису почала видавати також „Польську бібліотечку”, в межах якої публікували шкільні підручники, художні твори, календарі та довідники. Те, що Я. Шалль долучився до діяльності цього періодичного видання, означало, що і в австрійській столиці майбутній історик був тісно пов'язаний з польським середовищем і підтримував його прагнення до незалежності¹⁴.

У 1920 р. Я. Шалль повернувся до Львова і отримав посаду вчителя географії та історії в чоловічій та жіночій гімназіях, які провадило Єврейське товариство народної і середньої школи¹⁵. Разом із дидактичною діяльністю він займався популяризуванням історії, звертаючи особливу увагу на минуле євреїв. Шалль опублікував чимало науково-популярних і наукових статей на цю тематику в польській пресі, зокрема у львівській щоденній польськомовній газеті сіоністського спрямування „Chwila”¹⁶, інших львівських часописах: „Dodatek literacki «Ilustrowanego Kuryera Codziennego»”¹⁷, „Gazeta Lwowska”¹⁸, „Gazeta Poranna” (декілька статей про короля Яна III Собеського), „Wiek Nowy” (про

¹⁴ *Wininger S.* Grosse Jüdische... S. 428; *Schall Jakub* // *Almanach żydowski*. 1937. Szp. 332; *Kucharski W.* S. Polacy i Polonia... S. 148–153; *Paczyńska I.* Czasopiśmiennictwo polskie w Austrii // *Polacy w Austrii. Materiały międzynarodowego sympozjum naukowego, które odbyło się w Uniwersytecie Jagiellońskim w dniach 20–22 maja 1975 r.* / Red. A. Pilch. Kraków, 1976. S. 161–162.

¹⁵ *Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych* / Red. Z. Zagórowski. Lwów–Warszawa, 1924. S. 313, 318; *Żebrowski R.* *Schall Jakub* // *Polski słownik judaistyczny: Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie*. Warszawa, 2003. T. 2 / Oprac. Z. Borzymińska i R. Żebrowski. S. 486.

¹⁶ *Schall J.* Joachim Lelewel i jego stosunek do kwestji żydowskiej // *Chwila*. 1929. 27 września; *Idem.* Konstytucja 3 maja 1791 r. a żydostwo współczesne // *Chwila*. 1931. 4 maja; *Idem.* O targach lwowskich w dawnych wiekach // *Chwila*. 1932. 25 września, a також інші публікації. Більш докладно про цей часопис див.: *Prokop-Janiec E.* *Chwila* // *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* / Ed. G. D. Hundert. New Haven–London, 2008. Vol. 1. P. 330–331; *Łętocha B.* „Chwila” gazeta Żydów lwowskich // *Rocznik Lwowski*. 1995/1996. [T. 4]. S. 63–79.

¹⁷ *Schall J.* Targi i jarmarki w dawnym Lwowie // *Ilustrowany Kuryer Codzienny. Dodatek literacki z 1932 r.*

¹⁸ *Schall J.* *Żółkiew, ulubiona siedziba Jana III* // *Gazeta Lwowska*. 1933. R. 123. Nr 254. S. 8. Поп.: *Biedrzycka A.* *Bibliografia pomników kultury dawnych kresów południowo-wschodnich Rzeczypospolitej*. Kraków, 2000. S. 173.

королеву Марію Казимиру, дружину Яна III Собеського), „Słowo Polskie”¹⁹, „Straż Polska”²⁰, „Filomata”²¹, „Polska Niepodległa”, у варшавському часописі „Miesięcznik Żydowski”²², а також у молодіжних друкованих виданнях „Nasza Jutrzenka” (Львів, 1930–1933) і „Sprawozdanie Gimnazjum Męskiego Żydowskich Towarzystw Szkół Ludowych i Średnich we Lwowie” (Львів, 1929–1939)²³. Він видав також декілька навчальних брошур для молоді з історії, географії, політології та права, деякі з них під псевдонімом *J. Szarski* або криптонімом *J. S.*²⁴ Крім цього, Я. Шалль опублікував декілька рецензій на історичні праці на шпальтах друкованого органу Польського історичного товариства, часопису „Kwartalnik Historyczny”, який на той час виходив у Львові²⁵.

Якуб Шалль був членом Товариства любителів минулого Львова. Він також виступав із доповідями на засіданнях багатьох єврейських культурно-освітніх організацій Львова, зокрема Єврейського краєзнавчого товариства²⁶, єврейського Народного університету ім. Альберта Ейнштейна, Єврейського літературно-мистецького товариства, Єврейського товариства філософів

¹⁹ Schall J. Żółkiew, ulubiona siedziba Jana III // Słowo Polskie. 1933. R. 37. Nr 254. S. 8; Biedrzycka A. Bibliografia pomników kultury... S. 280.

²⁰ Schall J. Lwów w czasie inwazji rosyjskiej 1914–1915 // Straż Polska. 1935. Nr 2.

²¹ Schall J. Sobiescy jako mowcy i pisarze // Filomata. 1933.

²² Schall J. Najdawniejsze osadnictwo żydowskie w Przemyślu // Miesięcznik Żydowski. 1931. R. 2. T. 2. Z. 7–12. S. 159–161; *Idem*. Wystawa zabytków żydowskich we Lwowie // Miesięcznik Żydowski. 1933. R. 3. T. 1. Z. 1–6. S. 351–355; *Idem*. Jan III Sobieski a żydostwo czerwonoruskie // Miesięcznik Żydowski. 1933. R. 3. T. 2. Z. 7–12. S. 36–40; *Idem*. Rok 1648 i Książ Jeremi Wiśniowiecki w świetle współczesnych historyków żydowskich // Miesięcznik Żydowski. 1934. R. 4. Z. 1–6. S. 467–470.

²³ Schall Jakub // Almanach żydowski. 1937. Szp. 333. Поп.: *Cala A.* Żydowskie periodyki i druki okazjonalne w języku polskim. Bibliografia. Warszawa, 2005. S. 150.

²⁴ Schall J. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (Lwów, wyd. 1–4); *Szarski J.* [Schall J.]. Streszczenie historii powszechnej. Lwów, 1922; *J. S.* 50 tematów z nauki o Polsce współczesnej. Lwów, 1929; *Idem*. Wyciąg z historii powszechnej z uwzględnieniem historii kultury. Lwów, 1933. Cz. 1: Historia starożytna / Wyd. 3 (Biblioteka Pomocy w Nauce. Nr 13); Schall J. Jan III. Sobieski (życie i czyny). Z okazji 250-lecie bitwy pod Wiedniem. Lwów, 1933; *Idem*. Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23-go marca 1935 r. z komentarzem historyczno-porównawczym. Lwów, 1935; *Idem*. Żydostwo galicyjskie w czasie inwazji rosyjskiej 1914–1917 roku. Lwów, 1936; *Idem*. Śląsk Zaolzański. Lwów, 1938; *Szarski J.* Ustrój Rzymu w rozwoju historycznym i dzieje polityczne starożytnego Rzymu. Lwów, [1939] (Licealna Biblioteczka Historyczna. Nr 1); *Idem*. Prehistoria ziem polskich i rozwój terytorialny państwa polskiego od X do XVII w. Lwów, [1939] (Licealna Biblioteczka Historyczna. Nr 2).

²⁵ Schall J. [Rec.] M. Goldstein, K. Dresdner. Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich. (Na tle zbiorów Maksymiljana Goldsteina). Lwów, 1935 // Kwartalnik Historyczny. 1935. R. 49. S. 382–383; *Idem*. [Rec.] F. Friedman. Dzieje Żydów w Łodzi od początków osadnictwa Żydów do r. 1863. Łódź, 1935 // Kwartalnik Historyczny. 1935. R. 49. S. 684–686.

Львівського університету²⁷, Гуртка єврейських жінок та багатьох інших. Неодноразово його запрошували на Польське радіо, де він, зокрема, читав лекції „Життя і культура євреїв у Речі Посполитій” та „Німецькі історики про Яна III Собеського”. Він теж співпрацював з Єврейським науковим інститутом *LWO* у Вільні, а також був членом управління музею, що діяв при єврейській релігійній громаді Львова²⁸.

Якуб Шалль підготував дві наукові монографії, котрі спираються на ґрунтовну джерельну базу й опрацювання різними мовами. У першій з них, *Historja Żydów w Polsce, na Litwie i Rusi* („Історія євреїв у Польщі, Литві й на Русі”) (Львів, 1934, 1935), обсягом понад 300 сторінок, представлено історію євреїв від часу їх прибуття до Польщі й аж до участі у Першій світовій війні, зокрема в легіонах Юзефа Пілсудського²⁹. У другій, *Dawna Żółkiew i jej Żydzi* („Давня Жовква та її євреї”) (Жовква, 1939), що налічує 230 сторінок, представлено історію приватного міста Жовкви та його мешканців від заснування на початку XVII ст. до 1821 р. Шалль опублікував також працю *Dzieje Żydów na ziemiach polskich. Podręcznik dla szkół średnich z 12 rycinami w tekście* („Історія євреїв на польських землях. Підручник для середніх шкіл з 12 гравюрами в тексті”) (Львів, 1926) і популярний *Przewodnik po zabytkach żydowskich m. Lwowa i historia Żydów lwowskich w zarysie* („Путівник єврейськими пам'ятками м. Львова та нарис історії львівських євреїв”) (Львів, 1935)³⁰. Крім цього, у праці Максиміліана Гольдштайна і Кароля Дрезднера *Kultura i sztuka ludu żydowskiego na ziemiach polskich* („Культура і мистецтво єврейського народу на польських землях”) (Львів, 1935; репринт: Краків, 2009),

²⁶ Зокрема, у листопаді 1937 р. в приміщенні цього товариства, яке було розташоване у Львові на вул. Легіонів 35, він виголосив доповідь „З історії євреїв у Жовкві в XVI–XVII ст.” (*Krajoznawstwo – Wiadomości Ż. T. K. Czasopismo Towarzystwa Krajoznawczego poświęcone zagadnieniom turystyki, krajoznawstwa oraz badaniom osiedli żydowskich w Polsce*. 1937. Nr 4. S. 16).

²⁷ 21 січня 1929 р. він виголосив доповідь „Участь євреїв у Листопадовому і Січневому повстаннях” (*Almanach Lwowski „Ateneum”*. 1929. R. 2).

²⁸ Schall Jakub // *Almanach Żydowski*. 1937. Szp. 333; *Wininger S. Grosse Jüdische...* S. 428; *Горовский Ф. Я., Хонигсман Я. С., Найман А. Я., Елисаветский С. Я.* Евреи Украины (Краткий очерк истории). Киев, 1995. Ч. 2. С. 119; *Gąsiorowski S. Szall Jakub (1889–1942)* // *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa–Kraków, 2009–2010. T. XLVI. S. 542–543.

²⁹ Рецензії на цю працю див.: *Кwartalnik Historyczny*. 1935. R. 49. S. 394–395 (автор: *F. Friedman*); *Gazeta Poranna (Lwów)*. 1934. 29 czerwca. S. 16 (автор: *Mgr. M. Z.*).

³⁰ *Gąsiorowski S. Stan badań nad dziejami gmin żydowskich na ziemi lwowskiej w XVII i XVIII wieku* // *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich. Materiały z konferencji, Kraków 21–23 XI 1995* / Pod red. K. Pilarczyka. Kraków, 1997. S. 202, 204; *Rausz M. Przewodniki po Lwowie i okolicy (1850–1939)* // *Kraków – Lwów. Książki – czasopisma – biblioteki*. Kraków, 2006. T. 8 / Pod red. H. Kosętki. S. 176, 183.

у якій розповідається про багату колекцію юдаїки першого з авторів, міститься надзвичайно цінна стаття Я. Шалля *Zbieracz i jego zbiory. Zabiegi o utworzenie muzeów żydowskich w Polsce* („Колекціонер і його колекції. Заходи щодо утворення єврейських музеїв у Польщі”), присвячена діяльності М. Гольдштайна, скерованої на заснування Єврейського музею у Львові, яка увінчалася успіхом у 1934 р. завдяки фундації вже згаданого віце-президента міста В. Хаеса.

Ідея незалежності Польщі була дуже близькою Я. Шаллю, який, як уже згадувалося, особисто боровся за неї зі зброєю в руках. Тому тема участі євреїв у визвольних змаганнях була постійно присутня у його дослідженнях. Серед них варто відзначити біограми його авторства відомих військових діячів єврейського походження, які загинули в боротьбі за незалежну Польщу: Броніслава Мансперла (загинув 1915 р.), Владислава Штайнхауса (загинув 1915 р.) та Філіпа Сміловського (загинув 1920 р.), котрі були опубліковані в праці *Bohaterom narodowym w hołdzie* („На пошану національних героїв”)³¹. В останні тижні існування Польської держави з’явилася ілюстрована монографія *Żydzi bojownicy o niepodległość Polski* („Євреї – борці за незалежність Польщі”) (Львів, 1939)³², одним із редакторів якої був Я. Шалль. Ця праця уже не потрапила до книгарень, але завдяки небагатьом збереженим екземплярам цього твору, підписаним видавцем, вона була видана у вигляді репринту у Варшаві в 2002 р.³³ У першій її частині міститься ґрунтовне дослідження Я. Шалля *Żydzi w obronie Polski przedrozbiorowej oraz w walkach o odzyskanie niepodległości i utrwalenie jej granic. Zarys historyczny* („Участь євреїв у захисті Речі Посполитої, а також у боротьбі за відновлення незалежності та становлення її кордонів. Історичний нарис”) з докладним науковим апаратом, бібліографією та ілюстраціями, де описано участь євреїв в обороні Речі Посполитої у період її поділів, повстанні Тадеуша Костюшка, легіонах генералів Яна Генрика Домбровського і Кароля Князевича, військових формуваннях часів Варшавського князівства, польських визвольних змаганнях ХІХ ст., під час Першої світової війни, а також легіонах Юзефа Пілсудського.

Якуб Шалль, мабуть, не сподівався, що і йому невдовзі доведеться скласти криваву жертву. В роки Другої світової війни він підтримував контакти з Еммануїлом Рінгельбломом, який перебував у єврейському гетто у Варшаві й, очевидно, на його прохання збирав матеріали про щоденне життя євреїв у Львові

³¹ *Bohaterom narodowym w hołdzie. Tym, którzy odeszli...* / Red. Z. Reis. Lwów, 1936. S. 197–198, 226–227, 240.

³² *Żydzi bojownicy o niepodległość Polski. Ilustrowana monografia w opracowaniu zbiorowym* / Pod red. N. Gettera, J. Schalla, Z. Schipperera. Lwów, 1939.

³³ Рецензії на цей репринт див.: *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. 2003. R. 4. Nr 1. S. 243–245 (автор: *M. Dutkiewicz*); *Kwartalnik Historii Żydów*. 2003. Nr 1. S. 114–116 (автор: *J. Tomaszewski*).

під час німецької окупації. Наприкінці літа 1942 р. до Я. Шалля і члена Юденрату д-ра Лейба Ландау, які перебували на той час у львівському гетто, звернулася німецька окупаційна влада із запитанням, чи караїми мають єврейське походження. Аналогічне запитання отримали деякі єврейські вчені з варшавського та віленського гетто. Щоб захистити караїмів від знищення, вони одноставно заявили, що ті не є євреями³⁴. Під час ліквідації львівського гетто, що відбулася 10–23 серпня 1942 р., Я. Шалля було депортовано в концтабір Белжець, де, вочевидь, він невдовзі загинув³⁵. На жаль, зібрані ним документи про життя євреїв у львівському гетто були знищені. Пам'ять про нього, однак, жива, особливо серед учених, котрі займаються історією євреїв на території Речі Посполитої, а його наукові праці надалі читають і цитують у багатьох публікаціях у Польщі та за її межами³⁶.

Якуб Шалль народився коло Тереховлі в Австро-Угорській імперії, неподалік від кордону з Росією. Утім, його родина землевласників-євреїв постійно зберігала традицію вільної і толерантної Речі Посполитої. Тому разом

³⁴ *Friedman F.* The Karaites under Nazi rule // On the track of tyranny. Essays presented by the Wiener Library to Leonard G. Montefiore, on the occasion of his seventieth birthday. Vallentine, 1960. P. 111; *Spector Sh.* Karaites // Encyclopedia of the Holocaust / Ed. in Chief I. Gutman. New York; London, 1990. Vol. 2. P. 786.

³⁵ *Friedman F.* Zagłada Żydów lwowskich. Łódź, 1945. S. 37–38; *Honigsman J.* Zagłada Żydów lwowskich (1941–1944). Warszawa, 2007. S. 63, 77; *Krugłow A.* Deportacja ludności żydowskiej z dystryktu Galicja do obozu zagłady w Bełżcu w 1942 r. // Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce. 1989. Nr 3. S. 103, 115; *Шушук О.* Євреї Львова: історія та історики // Галицька брама. 1997. № 10/11. С. 3.

³⁶ *Bogalecki T.* Polskie Związki Strzeleckie w latach 1910–1914 // *Wojskowy Przegląd Historyczny*. 1996. R. 41. Nr 2. S. 42; *Бойко О.* Синагоги Львова. Львів, 2008. С. 9, 31; *Horn M.* Powinności wojenne Żydów w Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku. Warszawa, 1978. S. 6, 55; *Ісаєвич Я.* Етноси, мови і релігії. Адміністративний устрій // *Історія Львова. У 3-х томах / Редкол.: Я. Ісаєвич (голова), М. Литвин, Ф. Стеблій.* Львів, 2006. Т. 1: 1256–1772. С. 83; *Kielbasiewicz S.* Obraz Żyda w historiografii polskiej okresu międzywojennego. Toruń, 2005. S. 54, 63, 65–66, 81, 92, 116, 118, 141; *Меламед В.* Евреи во Львове (XIII – первая половина XX века). События, общество, люди. Львов, 1994. С. 32, 50–51, 86, 97, 101, 106, 136, 226, 234, 236; *Pendzich B. M.* Osadnictwo żydowskie i liczebność ludności żydowskiej na ziemiach Rzeczypospolitej w okresie przedrozbiorowym. Stan i program badań // *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich. Materiały z konferencji, Kraków 21–23 XI 1995 / Pod red. K. Pilarczyka.* Kraków, 1997. S. 155–158, 160; *Raba J.* Between remembrance and denial. The fate of the Jews in the wars of the Polish Commonwealth during the mid-seventeenth century as shown in contemporary writings and historical research. New York, 1995. P. 359–361; *Idem.* From romanticism to fascism: the Polish image of mid-17th-century Ukrainian Jewry // *The Jews in Poland.* Cracow, 1992. Vol. 1 / Ed. by A. K. Paluch; *Синагоги України / Ред. І. Могилич, В. Слободян // Вісник Інституту Укрзахідпроектреставрація.* Львів, 1998. Ч. 9. Спеціальний випуск. С. 11.

із єврейською релігійною освітою він отримав також світську початкову і середню освіту в польських школах. Майбутній історик вивчав гуманітарні дисципліни в трьох різних університетах: у Львові (з польською мовою викладання) та Чернівцях і Відні (з німецькою мовою викладання). Перебуваючи поза межами батьківщини, Я. Шалль постійно підтримував контакти з польським середовищем і публікував статті в польськомовній пресі. Здобувши науковий ступінь доктора, після Першої світової війни він повернувся у Львів, який опинився в кордонах Польської держави, де розпочав дидактичну діяльність у єврейських світських школах і брав участь у суспільній роботі на користь розвитку єврейської культури. Шалль займався вивченням історії євреїв, неодноразово підкреслюючи їх участь у боротьбі за незалежну Польщу, та й сам, не вагаючись, боровся за це в лавах австрійської армії на фронтах Першої світової війни. Почуваючись поляком, він ніколи не забував про єврейське походження і віровизнання, що, зрештою, вплинуло на його життєвий вибір. Він навчав єврейську молодь географії, історії Польщі та інших країн, постійно підкреслював близькі й дружні зв'язки євреїв з Річчю Посполитою та вказував на підтримку ними польських визвольних змагань у період окупації. Пам'ять про Я. Шалля залишилася в його численних наукових і науково-популярних публікаціях. Деякі з них надалі актуальні, їх цитують понині.

*З польської переклав
Олег ДУХ*

The identity of the Jew from Lviv in the first half of the XXth century in the example of the historian Jacob Shall (1889–1942)

Stefan GAŚIOROWSKI

*Jagiellonian University, Faculty of History,
Institute of Jewish Studies, Department of Culture of the Jews,
19 Józefa str., Kraków 31-056, Poland
st.gasiorowski@uj.edu.pl*

In the article is represented the question of the Jewish identity in Lviv in the first half of the XXth century in the example of the life and creativity of the Lviv historian and teacher Jacob Shall. He originated from a family of landowner-Jew, studied law in Lviv and history in Chernivtsi, received a doctorate in Vienna. During the First World War he fought in the Austro-Hungarian army. He worked as a teacher in Jewish gymnasium and was a member of the Society of lovers of yesteryear of Lviv after the war. He published few important books, including *Historię Żydów w Polsce, na Litwie i Rusi* („History of

the Jews in Poland, Lithuania and Rus”), *Przewodnik po zabytkach żydowskich Lwowa* („The guidebook to the Jewish monuments of Lviv”) and *Dawna Żółkiew i jej Żydzi* („Old Zhovkva/Żółkiew and its Jews”). He was murdered during the German occupation.

Keywords: Lviv in first half of the XXth century, Jakub Schall, Jewish history, Jewish identity.

Tożsamość lwowskiego Żyda pierwszej połowy XX wieku na przykładzie historyka Jakuba Schalla (1889–1942)

Stefan GAŚSIOROWSKI

*Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny,
Instytut Judaistyki, Zakład Kultury Żydów,
ul. Józefa 19, Kraków 31-056, Polska
st.gasiorowski@uj.edu.pl*

W artykule został przedstawiony problem tożsamości żydowskiej we Lwowie pierwszej połowy XX wieku na przykładzie życia i twórczości historyka i pedagoga lwowskiego Jakuba Schalla. Pochodził on z ziemiańskiej rodziny żydowskiej, studiował prawo we Lwowie i historię w Czerniowcach, doktorat uzyskał w Wiedniu. W okresie I wojny światowej walczył w armii austro-węgierskiej. Po wojnie nauczał w gimnazjum żydowskim i był członkiem Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa. Opublikował kilka znaczących książek, w tym *Historię Żydów w Polsce, na Litwie i Rusi*, *Przewodnik po zabytkach żydowskich Lwowa* oraz *Dawna Żółkiew i jej Żydzi*. Został zamordowany w czasie okupacji niemieckiej.

Słowa kluczowe: Lwów pierwszej połowy XX w., Jakub Schall, historia Żydów, tożsamość żydowska.

VIII

Міські простори
та соціальні практики

Urban spaces
and social practices

Przetrzenie miejskie
i praktyki społeczne

